

Vapaan sivistystyön päivät

Kuopio 25-26.8.2016

Reetta Karttunen (jyu)

reetta.karttunen@pp.inet.fi

Merkityssuhteiden rakentuminen, toisen kohtaaminen ja sivistys

Vapaan sivistystyön päivien avoimen tutkimustyöpajan esityksessäni tarkastelen sivistyksen voimaa oman kasvatustieteellisen jatkotutkimukseni pohjalta. Tutkimuksessani lähestyn merkityssuhteiden jäsentymisiä fenomenologis-eksistentiaalisen filosofian näkökulmasta. Lähtökohtanani on Edmund Husserlin (1859-1938) fenomenologia, Martin Heideggerin (1889-1976) eksistenssin filosofia sekä filosofi Lauri Rauhala (1914-2016) holistinen ihmiskäsitys ja ajatus ihmisen ainutlaatuisuudesta. Tarkastelen vuorovaikutussuhteiden jäsentymisiä sosiologi ja filosofi Alfred Schütz (1899-1959) sosiaalisen maailman merkityksekkään rakentumisen teorian kautta.

1. Tutkimukseni tehtävä ja merkitys

Tutkimukseni tehtävänä on kuvata ja tulkita merkityssuhteiden rakentumisia sekä erilaisia oppimisen tapoja. Työssäni kartoitan vuorovaikutustilanteita sekä lapsen kohtaamisen mahdollisuuksia. Sen tarkoituksena on tuoda lisää ymmärrystä erilaisista oppimisista sekä nostaa esiin kulttuurisia ja yhteiskunnallisia merkityssuhteita ja muodostelmia subjektiivisten merkityksenmuodostumisten taustalla.

2. Tutkimusaineistoni ja analyysi

Lähestyn merkityssuhteiden rakentumisia perusopetuksen alakouluikäisten oppilaiden mielenliikkeiden kautta. Työni sivuaa etnografista tutkimusta, sillä toimin tutkimukseen osallistuneiden oppilaiden (n=17) luokanopettajana lukuvuonna 2011-2012. Tutkimusaineistosta löytyy visuaalisia, kirjallisia, suullisia ja kehollisia mielenilmaisuja, joilla yksilö kertoo tarinaansa. Empiirinen aineisto syntyi oppilaiden pulpettivyöhykkeistä (myös esim. Bragg ja Buckingham 2008, 114-131), tutkimusta varten tuotetuista kuvista, oppilaiden vapaista haastatteluista omien valmisteiden pohjalta sekä omista muistiinpanoistani ja päiväkirjoistani tutkimuksen aikana. Videotallensin koulupäivän tapahtumia luokassa, koulun pihassa sekä yhteisillä retkillä. Tallenteista löytyy myös oppilaiden sanallisia tarinoita heille merkittävistä tapahtumista, joita he kertoivat kukin vuorollaan luokan edessä (myös esim. Tsai 2007, 2-42).

Editoin videotallenteet seitsemäksi tarinaksi ja samalla tarkastelin oppilaiden visuaalisia tuotoksia. Näistä tarinoista valikoitui lopulliseen ja tarkempaan analyysiin kuusi mahdollisimman erilaista kokonaisuutta.

Tutkimuskohteeni pääpaino ei ole yksittäinen oppilas vaan pikemmin erilaiset merkitystenmuodostumiset. Siksi päädyin Husserlin transsendentaaliseen fenomenologiaan. Husserlin fenomenologisessa reduktiossa tutkimuskohde ja tarkasteltava ilmiö ”sulkeistetaan”. Omassa tutkimustyössäni sulkeistaminen tarkoittaa aineiston syvempää analyysia eideettisen reduktion avulla.

3. Alustavia tutkimustuloksiani

Lähestyn merkityssuhteiden jäsentymisiä ja sivistymistä neljän kokonaisuuden avulla, joihin päädyin Husserlin elämismaailman ajatusten, Heideggerin eksistenssin filosofian, taidefilosofi Lauri Olavi Routilan elämismaailman kerrostumien jaottelun (Routila 1986, 90-93; myös Itkonen 1996, 26) sekä aineistostani nousseiden ilmiöiden kautta. Tarkastelen suhteiden muodostumisten neljästä lähtökohdasta käsin, jotka ovat: 3.1) ihminen ainutlaatuisena persoonana, 3.2) yksilön suhde toisiin ihmisiin, 3.3) yksilön toiminta ja teot sekä niihin liittyvät mielenilmaisut sekä 3.4) yksilön suhde keinotekoisiiin olioihin ja prosesseihin eli suhteet yhteiskunnan ja kulttuurin ilmiöihin.

3.1. Ihminen ainutlaatuisena persoonana

Ihmisen olemassaolon perusmuodot ovat Lauri Rauhalan filosofiassa tajunnallisuus, kehollisuus sekä situaatio eli yksilön elämäntilanne (Rauhala 2009b, 156). *Situaatio* on kaikkea sitä, mihin ihminen on suhteessa ja se on aina yksilöllinen. Situaatiorakennetekijät ovat mukana sivistymisessä, joko suosien tai ehkäisten niitä, muodostaen pelitilan, jossa ihmisen kokonaisuus kehkeytyy kehollisuuden ja tajunnallisuuden suhteutuessa vastavuoroisesti siihen. (Rauhala 2009a, 39-41.)

Tietoiset valinnat ja arvottamiset tapahtuvat ihmisen *tajunnassa*, joka on elämyksellisen kokemisen kokonaisuus. Ihmisen *keho* esteettisesti virittyneenä esiyymmärtää ensin aistien kautta maailmaa, jonka jälkeen tajunta toteutuu mielellisissä sisällöissä eli noemoissa (Rauhala 1998, 30; 2005, 29-32; 2009a, 28-34). Mielen suuntautuneisuutta kohteeseen Rauhala kutsuu intentionaalisuudeksi ja mieli ja tarkoite yhdessä muodostavat merkityssuhteen. Myös Alfred Schütz lähestyy merkitysten rakentumisia yksilön toiminnalleen antaman mielen kautta. Mieli on Schützillä erityinen tapa kääntyä oman elämyksen puoleen (Schütz 2007, 85).

Oppiminen, henkinen kehitys ja sivistys perustuvat sekä Rauhalan filosofiassa että omassa tutkimuksessani juuri tähän oman elämyksen reflektointiin. Filosofin Eino Kronin (1902-1987) erottaa kolme erilaista suuntautumista omaan elämykseen: käytännöllisen, asialliseen ja esteettisen asenteen (Krohn 1965, 8-9). Esteettisessä suuntautumisessa maailma otetaan tarkasteluun kokonaisuutena sen erityispiirteineen, lahjoineen ja vajavaisuuksineen. Siinä olemassaolo koetaan itsestään merkityksellisenä, läsnä olevana ja samalla tajuntaa laajentavana. (Krohn 1955, 12-14; Krohn 1965, 9). Ajattelen, että esteettinen asenne on

välttämätön ehto myös tajunnan henkisellet toimintatasolle ja sivistykselle. Tämä tarkoittaa ennakkoluulotonta, uteliasta suhdetta maailman ilmiöihin, mikä voi ilmetä esim. mielikuvitusrikkaana leikkinä tai kykynä analysoida ongelmia usealta eri kannalta.

Tarkastelen persoonaksi kehkeytymistä leikin ja mielikuvituksen avulla myös aikaisempien lapsitutkimusten kautta (esim. Christensen & James 2008; Karlsson 2012; Punch 2002; Rainio 2010; Roos 2015). Pohdin maailman jäsentämistä leikin sekä sen transsendenssia vaikutusta hyödyntäen myös omia elettyjä kokemuksiani. Työhöni liittyy lisäksi analysointia sukupuolittuneiden roolimallien mukanaolosta kulttuurin eri esityksissä sekä siitä, millaisia kuvauksia ne tuottavat esim. tytöistä ja heidän toimistaan sekä siitä, miksi näin (myös esim. Kuhmonen 2008; Voipio 2015).

2.2. Yksilön suhde toisiin ihmisiin

Tarkastelen yksilön erilaisia suhteita toisiin ihmisiin Husserlin elämismaailma –käsitteen ja Schützian elämismaailman eri tasojen avulla. Pohdin yksilöä mm. osana kanssamaailmaa (Mitwelt) muiden aikalaisten kanssa (esim. lasten perhesuhteet) sekä osana lähimaailmaa (Umwelt) kasvokkain toisen kanssa. Analysoin erilaisia merkityksenantoja lähimaailman sosiaalisuhteissa ja tarkkailusuhteissa sekä pohdin toiseen vaikuttamisen toteutumista toiseen suhtautumisen puitteissa. Vaikuttiko yksilö sosiaalisesti toimimalla toisen ihmisen mielenliikkeisiin, kuvitteliko hän etukäteisesti muistaen siinä rakentuvat mielenelämykset ja liittikö ne tekonsa suunnitelmaan? Oliko yhteisen elämyksen synnyttäminen suunnitelman päämäärä vai halusiko yksilö sen lisäksi, että toinen käyttäytyy vaikutuksesta määrätavalla? (Schütz 2007, 266-267.) Analysoin lisäksi omaa suhdettani lapsiin opettajana ja tutkijana, lapsen positiota tutkimuksessa sekä dialogisuutta kasvatustapahtumassa (myös esim. Spyrou 2011, 151-165).

Ymmärrän Lauri Rauhalan tavoin sivistyksen tarkoittavan ihmisen sisäistä kehittyneisyyttä ja jalostuneisuutta, joka näkyy tietomäärän hallinnan lisäksi myös suvaitsevaisuutena ja tahdikkuutena toisia ihmisiä ja vieraita kulttuureja kohtaan (Rauhala 2009a, 13-14). Kasvatuksessa tarvitaan oppineempi ja taitavampi toinen opastamaan tiedon ja taidon lähteille. Eettisessä kasvatuksessa voidaan kuitenkin lähteä siitä, että perusihimillisyys on ihmisellä jo syntyessään (Rauhala 2009b, 130-131), joka muokkautuu vuorovaikutussuhteissa toisiin.

2.3. Yksilön toiminta ja teot sekä mielenilmaisut

Tarkastelen toimintaa ja tekoja yksilön mielenilmaisuuina. Ymmärrän nämä molemmat kulttuuriseen kokonaisuuteen kuuluviksi, sillä käsitan tuotokset yksilön tajunnan henkisen toimintatason aikaansaannoksiksi. Empiirisen aineistoni kirjallisten, suullisten ja kuvallisten tuotosten kautta kurkistankin

toisen kehoon ilmaisukenttänä; joko vihjeeksi toisen elämysten kulusta tai siitä, haluaako toinen ilmaista tekoon ryhtymisellään jotain (Schütz 2007, 55-56, 212 ja 186-188).

Aineistoni analyysin lähtökohtana olivat lasten visuaaliset tuotokset ja niiden tunnelmat. Nojaan analyysissäni myös aikaisempiin tutkimuksiin, joissa on käytetty visuaalisia metodeja (esim. Pink 2007; Thomson & Hall 2008). Tarkastelen kuvallisen ilmaisun erityispiirteitä mm. Marjo Räsänen (2008) semioottisen kuva-analyysiin tukeutuen (myös Anita Seppä 2012) sekä sivuan kuvallisen ilmaisun kehittymistä eri ikäisillä yksilöillä (mm. Salminen 2005).

Lähestyn kuvien olemusta kuitenkin myös tarkemmin, kuin vain mainitsemalla, luetteloimalla, luokittelemalla niiden sisällöt, tyylit, värit tai aiheet. Tukeudunkin Matti Itkosen (1998) ajatukseen kokevasta subjektista. Siinä teoksen merkitys liittyy aina kokevaan subjektiin ja jossa jokainen kuvan tarkastelija lähestyy tilannetta omasta näkökulmastaan (Itkonen 1998, 29). Ymmärrän oppilaiden tuotoksia paremmin siis siksi, koska minulla on kokemuksellista tietoa samankaltaisista tunnetiloista – joko omakohtaisia tai toisen (myös Schütz 2007, 213-215). Elin opettajana oppilaideni kanssa koko lukuvuoden ajan ja opin tuntemaan heidän tapansa toimia ja ilmaista itseään. Nämä tietoni sijoittaakin konkreettisen toiminnan laajempaan mielekkäys- ja motivaatioyhteyteen. Oppilaan toimintaa kuvitellessani omaksun kaikki ne merkitysyhteydet, joihin hänen toimintansa sijoittuu tämän esitiedon pohjalta (Schütz 2007, 211-212).

Toisen ymmärtämisen analyyseissäni tarkastelen merkkejä ja merkityksiä. Huomioni kohde ei ole niinkään toisen antamat merkit vaan se, mille ne olivat merkkejä, mitä ne tarkoittivat, mitä ne ilmaisivat. Ajattelenkin, että kaikilla ilmaisuilla on objektiivisten merkitysten lisäksi subjektiivinen ja tilanteinen merkitys niin niiden esittäjälle, kuin tulkitzijallekin (Schütz 2007, 225). Merkitysten antajat olivat ilmaisuillaan vaihe vaiheelta rakentaneet mielenjuoksunsa niiden rakentumishetkellä ja näiden merkitysten tulkinnatkin rakentuvat minulle vaihe vaiheelta vastaavanlaisissa akteissa. Ilmaisujen merkitys rakentui niin oppilaille kuin minullekin ilmaisujen yksittäisistä vihjeistä. (Mts. 228-230 .)

2.4.Yksilön suhde kulttuurin ja yhteiskunnan ilmiöihin

Sekä Edmund Husserl että Martin Heidegger painottavat ihmisen ja kulttuurin välistä dialogia ja riippuvuutta toisistaan. (Rauhala 2009a, 83.) Lauri Rauhala itse luonnehtii kulttuurin –käsitetä siten, että se on ihmisyksilöitten keskinäisessä yhdessä olemisessa syntyvien ja sitä säätelevien merkitysjärjestelmien, henkisten elämänehtojen kehittämistoiminnan sekä siinä saatujen tulosten kokonaisuus (Rauhala 2009a, 17). Tarkastelenkin ihmisen ja kulttuurin vastavuoroisia suhteita ihmisen tajunnan henkisen toimintatason analyyseissäni Schützian teoriaan nojaten. Teorian mukaan paitsi sosiaaliset suhteet, mutta lisäksi myös

sosiaaliset muodostelmat ja kulttuuriesineistymät voidaan palauttaa yksilöiden sosiaaliseen käyttäytymiseen. Schütz in mukaan vain tulkittaessa yksilön toimintaa voidaan tulkita yhteiskunnan ja kulttuurin muodostelmia (Schütz 2007, 32-33.) Toisen kokemusta ei kuitenkaan koskaan voi tavoittaa kokonaan, vaan toinen jää ja tuleekin aina jättää mysteeriksi.

Sivistyneeksi ihmiseksi tullaan vuorovaikutussuhteissa toisiin ihmisiin ja kulttuuriin. Sivistys ei Rauhalan mukaan rajoitukaan vain muodollisen oppineisuuden varaan, vaan sivistynyt ihminen osaa myös arvostaa kulttuurin parhaita ilmentymiä ja nauttia niistä eri yhteyksissä. Se ei myöskään ole yksinomaan tietoista toimintaa, vaan saattaa syntyä tiedostamattomassa tajunnassa, intuition aikaansaannoksina. (Rauhala 2009a, 14-15.) Empiirisen tutkimusaineistoni ymmärrän kulttuuriobjekteiksi siinä mielessä, että ne ovat muodostuneet inhimillisen toiminnan tuloksista sisältäen tekijöidensä mieliä, tunteita, ajatuksia, ideoita ja oivalluksia. Kulttuurisia merkityksiä, niiden syntyjä ja erikoislaatuja teen ymmärrettäväksi analysoimalla yhden merkityksen syntyä situaatiossa ja sen sijoittumista persoonan maailmankuvaan. Tarkasteluni alle tulevatkin ne kulttuurissa vallitsevat ideaaliset ilmiöt, kuten arvot, normit, aatteet, ihanteet, tavat, muoti, joihin alakouluikäiset lapset ja minä tutkijana, olemme kietoutuneet. Huomioni kohdistuu siihen, kuinka eri kulttuurin muotoja edustavat merkitykset ilmenevät yksilöitten merkityssuhteissa ja kuinka ne ilmenevät minulle. Pohdin sitä, mitä ovat ne tajunnalliset kokemukset, jotka näitä toimintoja motivoivat, käynnistävät ja ohjaavat. Pyrin paljastamaan, millaisia ovat tai olivat niiden tekijöiden arvot ja tavoitteet.

Oppilaiden ilmaisujen ja valmisteiden myötä tutkimukseeni kietoutuu mukaan oman sosiaalisen kanssamaailmani ja esimaailmani taiteenedustajia ja aikalaisia sekä heidän mielenjuoksujaan. Tulkitsen niitä visuaalisen kulttuurin teorioiden (mm. Seppä 2012; Seppänen 2001 ja 2005) sekä kulttuurin tutkijoiden kirjoitusten avulla (mm. Fiske 2005; Grossberg 1995; Grönholm 2015). Seuraan myös mediatutkija David Buckinghamin (2003) ja Anja Riitta Lahikaisen (2015) ajatuksia siitä, kuinka teknologia ja media ovat mukana vuorovaikutussuhteissa lastenkin arjessa. Tarkastelen ihmisen ja koneen suhdetta Heideggerin silleen jättämisen, päämäärärationaalisen, laskennallisen ja suunnitelmallisen ajattelun kautta (mm. Parviainen 2006) sekä pohdin teknologiaa maailman paljastamisen välineenä. Tuloksistani paljastuu merkitysten jäsentymisen tapa, joka perustuu suhteiden mekaanisen tarkkaan ja säännönmukaiseen arviointiin ja analysointiin, rakentumisten graafisuuteen, rytmiin ja järjestykseen. Esiin nousee myös menneen ja tulevan kohtaamiset sekä tulevan haaveet, jotka tulevaisuuden sijasta kohdistuvatkin menneisyydessä kuviteltuihin tulevaisuuksiin sekä menneisyyteen projisoituihin, mutta vielä toteutuviksi odotettuihin unelmiin. (myös Grönholm 2015, 278-319.)

Ajattelen Krohnin tavoin, että mikä tahansa maailman ilmiö voidaan kokea myös esteettisesti vaikuttavana. Yhteiskunnan ja kulttuurin ilmiöt eivät kuitenkaan ole esteettisen asenteen kohde, vaan tuon elämyksen ilmaisija tai välittäjä. (Krohn 1965, 145.) Oppilaiden ilmaisujen sisältöjen ja niiden tunnelmien kautta tarkastelun alle tulevat pelikulttuuri (mm. Mäyrä 2008), populaarikulttuuri (mm. Grossberg 1995) ja fanikulttuuri (mm. Nikunen 2005; Poikolainen 2015) niin välinearvoina kuin yksilön elämysten välittäjinäkin. Osansa pohdinnoissani saavat myös lapset median kuluttajina ja tuottajina (myös Vänskä 2012) sekä yksilön tarve tulla huomatuksi ja arvostetuksi. Tarkastelin tuotosten avulla viihteen ja muun mediatodellisuuden osuutta identiteettien rakentumisissa (mm. Aittola 1999), mutta ymmärrän faniuden myös Matt Hillsin tavoin leikkilisenä nautinnon ja hauskuuden kokemuksena (Saarikoski 2008, 72-94), Mukaan pääsevät lisäksi Rolf Jensenin (1999) ajatukset unelmayhteiskunnasta, Guy Debordin (1967) pohdinnat speaktaakkeliyhteiskunnasta sekä Schulzen (1992) käsitys elämysyhteiskunnasta (Inkinen 2015). Pohdin niiden osuutta yksilön merkityksenmuodostumisille sekä niiden toimintatapojen ja sisältöjen mahdollistamaa rajanylityksestä toden ja fantasian välillä .

Tarkastelen tutkimuksessani myös koulua instituutiona sekä perusopetusta Suomessa 2010-luvulla. Ymmärrän koululaitoksenkin ihmisten aikaansaannoksena ja vastavuoroisessa suhteessa yksilöön. Liitän tutkimukseeni mukaan myös Paolo Freiren mietteitä tiedostamiskasvatuksesta (Hannula 2001) ja Thomas Ziehen (1991/1982) ajatuksia kulttuurin eroosioista sekä valmiiseen maailmaan kasvattamisesta. Kriittinen suhde maailmaan sekä yleisten normien vastustaminen näyttäisivät olevan myös aktiivista toimintaa, vaikka saattavatkin ilmetä epätoivottuna käytöksenä sosiaalisissa tilanteissa. Itsetunnon terve ihminen tuntee omat vahvuutensa ja heikkoutensa, mutta on samalla luova, rohkea ja käyttää ideoitaan sekä ilmaisee rohkeasti mielipiteensä. Tutkimukseni paljastaakin, kuinka syksyllä vielä luova, leikkivä ja mielipiteensä mielikuvituksen kautta ilmaiseva oppilas on menettänyt luovuuden ja esteettisen asenteensa lisäksi kenties myös jotain itsetunnostaan ensimmäisen kouluvuoden aikana.

Pohdintaa

Tutkimusprosessini tärkeänä tuloksena pidän oivallusta, että oppiminen on itsekasvua omaan ajatteluun ja ihmisyyteen. Oppiminen tapahtuu vuorovaikutussuhteissa, jossa toisen kuuleminen on tämän kunnioittamista, toisen tajuamista erilaisena ja ainutlaatuisena yksilönä. Maailman ymmärtäminen ja sivistys lähtee toisen ihmisen mielenilmaisujen tulkinnoista sekä omiin samankaltaisiin kokemuksiin nojaamisesta (Itkonen 1999; Schütz 2007, 91-102). Tämä ei tarkoita, että pitäisi asettua toisen asemaan tai kuvitella, miltä asiat näyttävät hänen näkökulmastaan (sympatia). Ymmärtäminen lähtee pikemmin empatiasta, jossa Sinä kokee toiset ihmiset itsensä kaltaisiksi subjekteiksi ja asettuu itse myös objektiksi vastavuoroisessa suhteessa (Itkonen

1996, 76; myös Parviainen 2006, 99-101). Pidänkin sekä oppimista että sivistyksen voimaa erilaisuuden ja moninaisuuden ymmärtämisenä.

Lähteet:

Aittola, T. 1999. Thomas Ziehe. Epätavanomaisen oppimisen puolustus. Teoksessa Kasvatustieteiden tutkimuskeskuksen teoreetikoita. Uudesta kasvatustieteestä oppimisen kriittiseen tarkasteluun. T. Aittola (toim.). Helsinki: Gaudeamus, 182-211.

Bragg, S. & Buckingham, D. 2008. 'Scrapbooks' as a resource in media research with young people. Teoksessa: P. Thomson (toim.) Doing visual Research with Children and Young People. London: Routledge, 114-131.

Buckingham, D. 2013. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture. Cambridge: Polity Press.

Christensen, P. & James, A. 2008. Introduction. Researching children and childhood cultures of communication. Teoksessa P. Christensen & A. James (toim.) Research with children. Perspectives and practices. London: Falmer Press, 1-19.

Fiske, J. 2005. *Merkkien kieli: Johdatus viestinnän tutkimiseen*. Tampere: Vastapaino.

Grossberg, L. 1995. Mielihyvän kytkennät. Risteilyjä populaarikulttuurissa. Toim. ja suom. Juha Koivisto, Mikko Lehtonen, Ensio Puoskari & Timo Uusitupa. Tampere: Vastapaino.

Grönholm, P. 2015. Olipa kerran tulevaisuus. Nostalgian monet ulottuvuudet Kraftwerk-yhtyeen retrofuturismissa. Teoksessa Kaipaava moderni. Nostalgian ja utopian kohtaamisia Euroopassa 1600-luvulta 2000-luvulle. Pertti Grönholm & Heli Paalumäki (toim.). Turun Historiallinen Yhdistys, 278-319.

Hannula, A. 2001. Tiedostaminen ja muutos Paulo Freiren ajattelussa. Systemaattinen analyysi Sorrettujen pedagogiikasta. Helsingin yliopiston kasvatustieteellisen laitoksen tutkimuksia 167.

<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/19830/tiedosta.pdf?sequence=4> viitattu 16.5.2016

Inkinen, S. 2015. Kameleontti-ihmisen mieltä ja kieltä etsimässä. Havaintoja (post)modernin elämysyhteiskunnan, mediakulttuurin, kaupunkitilojen, hospitality-alan ja palvelukonseptien kehityksestä.

Teoksessa Kameleonttikuluttajan paluu. Aikamatkaaja kotiseutua, maailmankylää ja elämystä etsimässä.

Itkonen M. & Heikkinen V.A. & Inkinen S. (toim.) Helsinki: Unigrafia, 153-206.

Itkonen, M. 1996. Itseyteni ja toiseutesi – opettajuutemme jäljitetty maa. Esseistinen montaasi kasvatustieteiden perusteiksi. Tampere (M. Itkonen).

Itkonen 1998. Voinko minutella? Filosofisia puheita itsekasvatuksesta. Tampereen yliopisto.

Itkonen, M. 1999. Esteettinen kasvatustiede. Filosofisia lähtökohtia. Helsinki: Kirjayhtymä Oy ja tekijä.

James, A. 2007. Giving Voice to Children's Voices: Practices and Problems, Pitfalls and Potentials. *American Anthropologist* 109(2) s. 261-272.

- Karlsson, L. 2012. Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen ja toiminnan poluilla. Teoksessa L. Karlsson & R. Karimäki (toim.) Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura, 17-63.
- Krohn, E. 1955. Esteettisen kulttuurin ja kasvatuksen peruskysymyksiä. Porvoo: WSOY.
- Krohn, E. 1965. Esteettinen maailma. Helsinki: Otava.
- Kuhmonen, A. 2008. Satuprinsessa itsenäistyy? Feministisyys Kaarina Helakisan sadussa Kuninkaantytären siivet ja Hannu Mäkelän sadussa Kaksi prinsessaa. Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/79528/gradu03336.pdf?sequence=1> viitattu 18.5.2015
- Lahikainen, A. R. 2015. Media lapsiperheen sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Teoksessa Media lapsiperheissä. Lahikainen & Mälkiä & Repo (toim.). Tampere: Vastapaino, 15-39.
http://kaks.fi/wp-content/uploads/2016/03/Polemia_102_net.pdf (viitattu 19.4.2016)
- Mäyrä, F. 2008. An introduction to game studies: games in culture. Los Angeles: Sage.
- Nikunen, K. 2005. Faniuden aika. Kolme tapausta televisio-ohjelmien faniudesta vuosituhaten taitteen Suomessa. Tampere University Press
- Parviainen, J. 2006. Meduusan liike. Mobiiliajan tiedon muodostuksen filosofiaa. Helsinki: Gaudeamus.
- Pink, S. 2007. Doing Visual Ethnography. Los Angeles: Sage.
- Poikolainen, J. 2014. Populaarimusiikki suomalaisnuorten arjessa 1950- ja 1960-luvuilla. Teoksessa Vehkalahti, Kaisa & Suurpää, Leena (toim.) Nuoruuden sukupolvet: Monitieteisiä näkökulmia nuoruuteen eilen ja tänään. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkoston julkaisu, xx-xx.
- Punch, S. 2002. Research with children: The same or different from research with adults. *Childhood* 9(3): 321-341.
- Rainio, A. 2010. Lionhearts of the Playworld: An ethnographic case study of the development of agency in the pedagogy. *Studies in Educational Sciences* 233. Käyttätymistieteiden tiedekunta, Helsingin yliopisto.
- Rauhala, L. 1998. Ihmisen ainutlaatuisuus. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rauhala, L. 2005. Hermeneuttisen tieteenfilosofian analyyseja ja sovelluksia, Helsinki: Yliopistopaino.
- Rauhala, L. 2009a. Ihminen kulttuurissa – kulttuuri ihmisessä. Helsinki University Press.
- Rauhala, L. 2009b. Henkinen ihminen. Helsinki: University Press.
- Roos, P. 2015. Lasten kerrontaa päiväkotiarjesta. Tampere: Tampere University Press
- Roos, P. & Rutanen, N. 2014. Metodologisia haasteita ja kysymyksiä lasten tutkimushaastattelussa. *Varhaiskasvatuksen Tiedelehti JEOER* 3(2) s. 27-47.
- Routila, L. O. 1986. Miten teen tiedettä taiteesta. Johdatus taiteentutkimukseen ja taiteen teoriaan. Hämeenlinna: Clarion Publishing Company.
- Räsänen, M. 2008. Kuvakulttuurit ja integroiva taideopetus. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.
- Saarikoski, H. 2008. Miten Spice Girlsä leikitään? Teoksessa K. Nikunen (toim.) Fanikirja. Tutkimuksia

- nykykulttuurin fani-ilmiöstä. Jyväskylän yliopisto: Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 96, s. 72-94.
- Salminen, A. 2005. Pääjalkainen. Kuva ja havainto. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.
- Schütz, A. 1938/2007. Sosiaalisen maailman merkitykseks rakentuminen: johdatus ymmärtävään sosiologiaan. Alkuteos: Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt. Eine Einleitung in die verstehende Soziologie. Suom. Pietilä, V. Tampere: Vastapaino.
- Seppä, A. 2012. Kuvien tulkinta. Menetelmäopas kuvataiteen ja visuaalisen kulttuurin tulkitsijalle. Gaudeamus Helsinki University Press.
- Seppänen, J. 2001. Katseen voima. Kohti visuaalista lukutaitoa. Tampere: Vastapaino.
- Seppänen, J. 2005. Visuaalinen kulttuuri. Teoriaa ja metodeja mediakuvan tulkitsijalle. Tampere: Vastapaino.
- Spyrou, S. 2011. The limits of children's voices: From authenticity to critical, reflexive representation. *Childhood* 18 (2) 151-165.
- Thomson, P. ja Hall, C. 2008. Dialogues with artists: Analyzing children's self-portraits. Teoksessa Thomson P (toim.) *Doing Visual Research with Children Young People*. London and New York: Routledge, s. 146-163.
- Tsai, M-L. 2007. Understanding Young Children's Personal Narratives: What I have Learned from Young Children's Sharing Time Narratives in a Taiwanese Kindergarten Classroom. Teoksessa *Handbook of Narrative Inquiry: Mapping Methodology*, Sage Research, s. 3-42.
- Voipio, M. 2015. Emansipaation ja ohjailun ristivedossa : suomalaisen tyttökirjallisuuden kehitys 1889-2011. https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/47658/Voipio_Myry_dissertation.pdf?sequence=4 viitattu 16.5.2016
- Vänskä, AM. 2012. Muodikas lapsuus. Lapset mainoskuvissa. Helsinki University Press.
- Wilenius, R. 1982. Ihminen ja sivistys. Jyväskylä: Gummerus.
- Ziehe, T. 1991/1982. Uusi nuoriso. Epätavanomaisen oppimisen puolustus. Raija Siironen & Jussi Tuormaa (suom.). *Jälkisanat* Tapio Aittola, Kimmo Jokinen, Kaarlo Laine & Esa Sironen. Jyväskylä: Gummerus